

is alleszins de moeite waard, want Declercq komt op vele punten met nieuwe en waardevolle inzichten. De conclusies ten aanzien van het *LTA* zijn echter marginaal, aangezien er geen eenduidig oordeel valt te vellen. Binnen de bestudering van het *LTA* is het betoog over de *Annales* een excurs. Het had de helderheid van dit fraaie boek ten goede gekomen als dit onderdeel ook zodanig was behandeld.

Eef Dijkhof

K. Heidecker, ed., *Charters and the use of the written word in medieval society* (Utrecht studies in medieval literacy V; Turnhout: Brepols, 2000, xi + 253 blz., €55,-, ISBN 2 503 50771 9).

Deze bundel vormt de neerslag van een Utrechts colloquium en van een drietal Leeds-sessies georganiseerd in 1999 binnen het kader van het 'Utrechtse pionier project verschriftelijking'. Centraal staat de studie van diplomatische bronnen in ruime zin: oorkonden, *cartularia* en *libri traditionum* alsook andere bronnen met een juridisch-diplomatisch karakter komen in de dertien bijdragen uitgebreid aan bod. De vraagstelling hierbij is niet deze van de klassieke diplomatiek, maar situeert zich in het recente onderzoek naar *literacy* (een begrip waarvoor geen correcte Nederlandse vertaling bestaat) en communicatie in de middeleeuwse samenleving. De bronnen worden als dusdanig niet enkel bestudeerd 'omwille van zichzelf', maar vooral omwille van de informatie die ze (kunnen) bieden over de middeleeuwse geletterde cultuur, over de rol en functies van het schrift of over de betekenis en impact van de verschillende vormen van communicatie (4). Dergelijke vragen vormen dan ook het raamwerk van de verschillende bijdragen in deze bundel, die naargelang hun inhoud bij elkaar werden geplaatst in vier delen.

In het eerste, meest gediversifieerde deel wordt aandacht besteed aan de handschriftelijke context van de bronnen. Uiteenlopende thema's zoals de historiek van de diplomatiek, de invloed en functies van oorkonden in de Karolingische periode, de wisselwerking tussen het geschreven en gesproken woord in de gerechtshoven en de sociale kaders van opdrachtgevers en scribenten in middeleeuws Engeland komen hierbij aan bod. De bijdragen in het tweede deel werken verder op de stellingen van Michael Clanchy (*From memory to written record*), maar gaan er tegelijkertijd ook gedeeltelijk tegen in, en dit aan de hand van een viertal *case-studies* die zich richten op de meer perifere gebieden van de westerse middeleeuwse samenleving in de elfde-veertiende eeuw. Er wordt aangetoond dat niet alleen de ontwikkeling van een hecht bureaucratisch apparaat belangrijk was voor de verspreiding van de (leken)geletterdheid vanaf de elfde eeuw (Clanchy). Andere aspecten hebben een soms prioritaire rol gespeeld, zoals het intellectueel klimaat binnen welbepaalde geestelijke orden of de administratieve processen in de zich volop ontwikkelende steden. De auteurs uit het derde deel richten zich op de organisatie van het 'archivalisch geheugen' in de negende-dertiende eeuw, en hier staan vooral de *cartularia* en de zogenaamde *libri traditionum* centraal. Kwantitatieve alsook kwalitatieve aspecten aangaande de productie en vooral de conservering van oorkonden in originele en/of gekopieerde vorm (*cartularia*, *libri traditionum*) komen uitgebreid aan bod. De achterliggende vragen hierbij zijn waarom precies de ons voorliggende documenten in hun specifieke vorm — al dan niet bewust gewijzigd — werden bewaard, en welke de functies en strategieën waren van een dergelijke 'conserveringspolitiek'. Uit de bijdragen van het vierde deel tenslotte blijkt dat onze klassieke denkbeelden met betrekking tot schriftgebruik en oraliteit in de Middeleeuwen mogelijk op foutieve interpretaties berusten. F.-J. Arlinghaus toont aan de hand van documenten gebruikt in Italiaanse rechtbanken aan dat in tegenstelling tot wat meestal wordt aanvaard,

geschreven bronnen geen middel vormden om afstand te overbruggen, maar integendeel deel uitmaakten van een proces waarbij precies afstand werd gecreëerd tussen de verschillende participanten. S. Teuscher tenslotte plaatst zijn analyse van de zogenaamde *Weistümer* binnen de vraag naar het orale karakter van de laat-middeleeuwse maatschappij. *Weistümer* zijn een soort 'dorpswetten', daterend uit de laatmiddeleeuwse en vroegmoderne periode, die normatieve beschrijvingen bevatten betreffende de relatie tussen de plaatselijke heer en de dorpelingen. In een proces van compilatie en hergebruik van deze bronnen zijn in de vijftiende eeuw archaïsche en fictieve elementen in de teksten binnengeslopen. Teuscher meent dat deze elementen later verkeerd werden geïnterpreteerd, waardoor zich aldus een foutieve beeldvorming heeft ontwikkeld aangaande specifiek orale aspecten van de middel-eeuwse samenleving.

Persoonlijk vind ik deze bundel zeer interessant, niet enkel wegens de veelheid aan gegevens, maar vooral omwille van de originele vraagstellingen, het vernieuwende karakter van de verschillende bijdragen alsook de stimulerende impulsen die worden geboden met betrekking tot het onderzoek van diplomatische bronnen. Jammer genoeg ontbreekt een algemene conclusie waarbij op generaliserende wijze wordt ingegaan op de gestelde vragen, en waar een stand van zaken wordt gemaakt betreffende het in de meeste gevallen nog lopende onderzoek. Een dergelijke conclusie ware bovendien de geschikte plaats geweest om halt te houden bij mogelijke toekomstperspectieven. K. Heidecker doet dit weliswaar reeds in zijn inleiding wanneer hij verwijst naar de noodzakelijkheid van een zogenaamd semiotische analyse van diplomatische bronnen, analyse die volgens hem moet worden gecombineerd met de vraag naar het waarom van de variërende functies van deze bronnen (12). De onbeantwoorde vragen in verschillende bijdragen tonen echter aan dat dit slechts één van de vele verdere onderzoekspistes kan zijn. Bovendien mag ook de 'klassieke' analyse niet worden verwaarloosd. Onderzoek aangaande de authenticiteit, de datering en de ontstaanscontext van de bronnen blijft noodzakelijk; het vormt de basis voor de vernieuwende vragen zoals ze in deze bundel worden gesteld.

Walter Ysebaert

K. Goudriaan, B. J. Ibelings, J. C. Visser, ed., met medewerking van A. W. Hesselink, *Het Goudse hofstedengeldregister van ca. 1397 en andere bronnen voor de vroege stadsontwikkeling van Gouda* (Apparaat voor de geschiedenis van Holland XIV; Hilversum: Verloren, 2000, xcii + 99 blz., €18,15, ISBN 90 70403 46 3).

Wie in het ARA te 's-Gravenhage de getypte inventaris van het archief van de Hollandse Grafelijkheidsrekenkamer opslaat, zal niet snel vermoeden dat achter de omschrijving 'Een bundeltje verschillende stukken Gouda' een bijzondere bron schuilgaat. Het veertiende-eeuwse 'hofstedengeldregister' dat Bart Ibelings er onlangs aantrof, bleef dan ook decennialang onopgemerkt. De vondst van deze voor de vroege stedelijke ontwikkeling van Gouda belangwekkende tekst gaf aanleiding tot een editie die werd vervaardigd door hem en twee andere specialisten op het terrein van de laat-middeleeuwse Goudse geschiedenis.

Behalve deze archiefvondst telt de editie drie andere bronnen, te weten een al eerder uitgegeven, uit de eerste helft van de veertiende eeuw daterende stedelijke keur aangaande het beheer van de Goudse watergangen, een lijst van 'straatwachtdistricten' uit 1405 (de stad was ten behoeve van de verdediging in tijden van gevaar ingedeeld in 37 wijken of hoofdmanschappen) en de op Gouda betrekking hebbende gedeelten uit de vroegste legger (1408) van de inkomsten van het Grote of Catharinagasthuis. Alle vier bronnen, steeds voorzien van een eigen inleiding, bevatten een aanzienlijke hoeveelheid topografische gegevens. Dankzij de systematische manier waarop die gerangschikt zijn, bieden ze gedetailleerde informatie over de vroege stedenbouw-